

УДК 069.4–047.44“2021”:94(477)“1914/1950”

© *Наталія ГАМАРНИК*

НАУКОВО-ГУМАНІТАРНИЙ МУЗЕЙНИЙ ПРОЄКТ «РОДИННА ПАМ'ЯТЬ ПРО ВІЙНУ». ПІДСУМКИ 2021 р.

Підбито підсумки гуманітарного проєкту «Родинна пам'ять про війну» за 2021 р. у Національному музеї історії України у Другій світовій війні. Проаналізовано матеріали родин, які пережили нацистську окупацію, члени яких були учасниками німецько-радянської війни, брали участь в українському визвольному русі. Реліквії та спогади, що поповнили фондову колекцію Музею, стали джерелом для дальшого дослідження історії війн.

Ключові слова: *німецько-радянська війна, Національний музей історії України у Другій світовій війні, музейний проєкт, родинна пам'ять, спогади, остарбайтер, УГКЦ, УСС.*

Родинна пам'ять... Що відразу спадає на думку людині, яка чує ці слова? Які асоціації виникають? Згадка про сім'ю, спогад про рідний дім та душевне тепло, родинні перекази, що передаються як спадок, і важкі моменти з пережитого різними поколіннями роду... Як не просто не забути все це, пам'ятати про витоки, події та їхній вплив на життя цілих поколінь, а головне – зберегти цю пам'ять та родинні реліквії.

Саме так науковці Музею окреслили завдання науково-гуманітарного музейного проєкту «Родинна пам'ять про війну», започаткованого у 2012 р. Упродовж 10 років роботи ініціативи було зібрано близько 3 тис. музейних предметів (понад 220 комплексів). На основі зібраних та досліджених матеріалів створено 14 тематичних виставок. Не кожен учасник проєкту зміг доповнити свої розповіді оригінальними артефактами міжвоєнного чи воєнного періоду, бо з різних причин вони не збереглися. Значну частину надісланих матеріалів становлять спогади очевидців Другої світової війни – безпосередніх учасників боїв та дітей війни, а також розповіді нащадків про долі своїх родичів. Невеликі епізоди з історії родин дають змогу зрозуміти, що в кожного була своя війна, як і своя пам'ять про неї. Одним із результатів реалізації музейного проєкту стало науково-популярне видання «Друга світова. Родинна пам'ять», що вийшло друком у 2021 р.

Праця містить родинні історії – емоційні свідчення учасників і сучасників Другої світової війни та осмислені рефлексії їхніх нащадків.

Розповіді й матеріали, одержані впродовж 2021 р., ще раз засвідчили, що ХХ ст. війнами й революціями, репресіями й голодоморами та різними соціальними експериментами постійно випробовувало на міцність цілі покоління українців. Їхнє життя швидше нагадувало виживання, скрашене митями особистого щастя: кохання, одруження, народження дітей... Саме про таку долю своїх батьків – Сергія та Оксани Гузів із Чернігівщини – написала їхня наймолодша донька киянка Ніна Кушнір (1947 р. н.). Її розповідь сповнена болем, сумою, співчуттям й водночас великої поваги та вдячності за подароване життя й батьківське тепло: «Переді мною лежали пожовтілі й потерті аркуші паперу, яким понад 60 і навіть близько 100 років. Перечитала і зовсім по-іншому подивилася на попереднє покоління. Ніби кадри чорно-білого кіно, промелькнуло перед очима життя моїх батьків...» [1]. Повернувшись із фронтів Першої світової війни, її батько Сергій Гузь працював у сільському господарстві. Одружився зі своєю землячкою Оксаною. Життя ніби налагоджувалося – в родині одне за одним народжувалися дітки: доньки Катерина (1924 р. н.), Галина (1926 р. н.), Варвара (1927 р. н.), Лідія (1930 р. н.) та Надія (1935 р. н.); у 1933 р. прийшов на світ син Іван, у 1937 р. – Олександр, а в серпні 1941 р. – донька Антоніна [2].

Непросто було виживати великій родині: невелике селянське господарство було обкладене єдиним сільськогосподарським податком. Документ, що це підтверджує, зберігався в родині всі ці довгі роки [3]. У 1930 р. Сергій Гузь вступив до колгоспу, де працював у конторі касиром. Але це не рятувало родину від посилених хлібозаготівель і, як наслідок, голоду. У 1933 р. саме від нього помер маленький Іванко, проживши лише кілька місяців. У 1941 р. з початком німецько-радянської війни Сергій Гузь пішов на фронт.

Як жила без батька велика родина в роки війни? Про це далі в листі Ніни Кушнір: «...Немає слів описати ті страждання, яких зазнавала моя мати, щоб прогодувати таку велику сім'ю, та ще й маючи на руках немовля. Крім того, село окупували німці, відбирали все, що можна було використати для харчування: корів, свиней, птицю, зерно, картоплю та інше.

Але крім голоду й бідності, додалося велике горе: корова поранила ногу дочці Галині (коровами тоді орали землю). Лікувати її було нікому, тому – як наслідок – туберкульоз кісток і повна нерухомість. Під час бомбардування села, пожеж мати з дітьми ховалася в окопи, а Галя залишалася сама в хаті. Галя померла в 1943-му...» [1].

Сергій Гузь, повернувшись після війни додому, знову працював у колгоспі. Біди для сім'ї не скінчилися. Повоєнне лихоліття, погіршення здоров'я глави родини (нерухомість лівої кисті руки після поранення; втрата зору й значне погіршення слуху); непосильні податки та примусові виплати Державних позик розвитку народного господарства СРСР, якими обкладалася родина; боротьба

за відновлення документів про поранення, щоб отримати пенсію... Щодо останнього питання Сергій Гузь наважився навіть звернутися до Л. Брежнєва, мотивуючи свій крок тим, що не знає, «як дожити до смерті». У цих листах-зверненнях, які наразі зберігаються у фондозбірні Музею, – крик душі й остання надія... Але марно...

Померли Сергій Гузь та його дружина в 1968 р. Наймолодша донька згадувала про батьків: «...Прожили батьки коротке й тяжке життя і померли на одному тижні: мати прожила 65 років і померла 1 липня 1968 р., а батько – 70 років і помер 4 липня того ж року. Я, дев'ята дочка, Ніна, народилася після повернення батька з війни і вже в 21 рік залишилася без батьків... Ці документи нав'яли спогади про батьків, які, незважаючи на всі негаразди, виростили і виховали чесних, трудолюбивих, людяних дітей і посіяли гени любові й добропорядності п'ятнадцятьом онукам, шістнадцятьом правнукам і одному праправнуку...» [1].

Окремо хотілося б зупинитися на історії родини Пшепюрських із Львівщини. Наразі єдиною берегинєю сімейних реліквій, що передавалися з покоління в покоління, залишилася Любомира Пшепюрська. Саме вона навесні 2021 р. звернулася до глави УГКЦ Блаженнішого Святослава (Шевчука) з проханням прийняти й зберегти Золотий Хрест Заслуг із короною свого діда Андрія Пшепюрського – капелана Легіону Українських січових стрільців. Згодом нагорода поповнила колекцію Музею [4]. У результаті дальшої співпраці з його науковцями пані Любомира передала на зберігання до фондозбірні ще й інші родинні реліквії (світлини, документи, книжки), а найважливіше – переповіла історію свого роду [5].

Зі спогадів: «...В сім'ї прадіда Антона народилося шестеро дітей – три сини (Нестор, Андрій та Осип) і три доньки (Ольга, Марія та Емілія). Старший син Нестор був у дружніх стосунках із Михайлом Грушевським, видавав журнал “Діло” з Іваном Франком. Брати Андрій та Осип закінчили духовну семінарію в м. Перемишль і були висвячені на священників, які згодом стали: мій дід Андрій – капеланом Легіону Українських січових стрільців, а отець Осип – капеланом Української Галицької армії...» [5]. Отець Андрій у роки Першої світової війни був першим польовим духівником Січових стрільців. Священник особливо відзначився під час боїв на г. Маківка у квітні – травні 1915 р. Андрій Пшепюрський перебував на передовому медпункті в с. Головецьке разом із курінним лікарем Іваном Рихлом. Туди доправляли поранених січовиків. Панотець морально підтримував їх, сповідав, а також відслужив кілька панахид під час поховань полеглих на г. Маківка. Завдяки йому відомі імена похованих: він складав детальні списки, які збереглися в архівах Легіону УСС у США.

Із Січовими стрільцями в лавах австро-угорської армії о. Пшепюрський перебував на фронті до кінця Першої світової війни. За свою душпастирську діяльність був нагороджений Золотим Хрестом Заслуг із короною [1915–1916 рр.] (нагородою, заснованою австрійським імператором Францом

Йосифом I у 1849 р. для відзначення державних службовців або цивільних осіб за заслуги перед країною) та Срібною медаллю «За хоробрість». У 1918 р. о. Андрій у зв'язку з хворобою отримав відпустку й до військового капеланства вже не повернувся. Допомогавав інтернованим польською владою в таборі в м. Ланьцут (Польща) військовополоненим УГА та Армії УНР. Від 1925 р. провадив душпастирську діяльність, працював в українських повітових установах і товариствах у м. Мостиська на Львівщині.

Згодом зазнав переслідування від радянських спецслужб. Під час першої радянської окупації Західної України в 1939 р. о. Андрія Пшепюрського постійно викликали на допити в НКВД. Переживання, пов'язані з курсом радянської влади на ліквідацію греко-католицької церкви та родинною трагедією, підірвали здоров'я священника. 3 жовтня 1945 р. о. Андрія не стало, похований він у рідному с. Старява.

Випробування випали й на долю дітей о. Андрія. У родині їх було п'ятеро: сини Євген (1902 р. н.), Богдан (1903–1904 р. н.) та Анатоль (1905–1906 р. н.), а також доньки Дарія (1907 р. н.) й Марія (1909 р. н.). Середній син Богдан був заарештований НКВД й розстріляний 14 липня 1941 р. в м. Москва (за архівними даними ФСБ Росії, одержаними в 2011 р.). Молодший, Анатоль, помер у юному віці від черевного тифу. Євген, Дарія та Марія – закінчили Перемишльську гімназію, вищу освіту здобули в університетах м. Прага та Краків. Любомира Пшепюрська згадує: «...Мій батько Євген закінчив політехніку Праги, за спеціальністю “інженер-геодезист”. Працював у Львові, а після арешту брата Богдана був змушений виїхати в с. Старява й займатися викладацькою діяльністю. Згодом переїхав до Дрогобича... Від шлюбу із Парасковією Федевич народилася я – донька Любомира...» [5]. Старша донька о. Андрія Дарія Пшепюрська працювала фармацевтом у м. Чортків на Тернопільщині, у 1947 р. за звинуваченням у зв'язках з українським підпіллям була заарештована НКВД й засуджена до 10 років виправних таборів. Покарання відбувала в м. Воркута (нині – Республіка Комі, РФ), де її знесилену врятував від дистрофії, узявши до себе як працівницю в медчастину, відомий український письменник Борис Антоненко-Давидович. Після повернення в 1957 р. до м. Дрогобич Дарія працювала на аптечному складі. Реабілітована, інвалід I групи, пішла з життя в 1975 р. Молодша з доньок, Марія, – філолог-славіст, знавець української літератури. Свою учительську кар'єру розпочала в українській гімназії в м. Перемишль, згодом викладала в українських та польських школах м. Львів (навчала онучок Івана Франка), а за першої радянської окупації Галичини – у Львівському педагогічному інституті. Під час еміграції в Німеччині чотири роки вчителювала в українських таборівих гімназіях у м. Фюссен та Міттенвальд. У 1949 р. Марія Пшепюрська виїхала до США, викладала в американських університетах, зокрема в Іллінойському, працювала в газеті «Свобода» [6].

Як було зазначено вище, брат о. Андрія Йосип – капелан Української Галицької армії. Життя його дітей було тісно пов'язане з УПА. Історію родини переповила у книжці споминів «Дорогами минулого» його донька Іванна Мащак (Пшепюрська).

Емоційною сторінкою проекту «Родина пам'ять про війну» є спогади очевидців подій, особливо дітей війни. 2021 р. не став винятком. Ідеться про спогади Людмили Гарькавої (Дегтярьової), яка розповідає про батька, Бориса Дегтярьова, згадуючи останню зустріч із ним. У лавах РСЧА він перебував від 1927 р. Як військовий інженер, брав участь в інспекційних відрядженнях із контролю за будівництвом Рава-Руських укріплень на кордоні України з Польщею. Із початком німецько-радянської війни – на фронті, а за місяць до окупації м. Київ устиг урятувати сім'ю. Людмила Борисівна згадувала: «...У серпні 1941 року батько з докладом щодо ситуації на передовій прибув до штабу Київського військового округу й на хвилинку заскочив додому. Жили ми тоді на вул. Інститутській. Пам'ятаю, як я зраділа, коли побачила батька, але він повідомив, щоб ми з мамою терміново зібрали всі необхідні речі й документи та готувалися до евакуації з Києва, оскільки ворог швидко просувається до столиці. Серед населення повзли чутки про жорстоке поводження нацистів із сім'ями військово-службовців (особливо офіцерів). Хоч ми й не хотіли виїжджати з Києва, проте із настрою батька стало зрозуміло, що місто незабаром буде зайняте ворогом. Мама зі сльозами на очах зібрала документи та необхідні речі, і батько відвіз нас на вокзал, де вже було багато народу. Тут панувала страшна паніка, сісти в потяг було майже неможливо. Батько якось загрузив нас у товарний вагон...» [7].

Дружина Галина із шестирічною донечкою Людмилою була вивезена з м. Київ до м. Ростов (нині – Ярославська область, РФ). Через тиждень після прибуття на нове місце сім'ю наздогнала страшна звістка з військкомату: Борис загинув. Відтоді маленька киянка Людмила марила зустріччю з татком, сумувала за його теплими та міцними обіймами. Запам'ятала молодим і красивим: таким він довго стояв на пероні, проводжаючи потяг, у якому вони з матір'ю влітку 1941 р. виїжджали з м. Київ. Але її «недитячі мрії» так і залишилися без здійснення... Через багато років Людмила дізналася, що її батько Борис Дегтярьов загинув разом із командним складом Південно-Західного фронту у вересні 1941 р. в урочищі Шумейкове у Лохвицькому районі Полтавської області. А в пам'яті залишалася остання зустріч: «...Потяг рушив, а батько стояв на пероні і з кожною хвилиною все більше віддалявся від нас. Я відчувала, що більше ніколи не побачу його... Скільки сліз було пролито за всі ці роки, не передати словами, але батька вони мені не повернули. Як мені хотілося, щоб він, молодий і здоровий, повернувся додому з перемогою та обійняв мене й маму...» [7].

Осміслено рефлексії нащадків учасників Другої світової війни у спогадах про родину «Учитель і вічний учень» Людмили Таран із м. Київ. Вона згадує: «...Мама існувала для мене як “вишивка білим по білому”, тобто була ніби непомітною.

Так, непомітною була її безнастанна турбота про сім'ю, її постійна зайнятість викладанням (англійська мова), городом тощо. Типова ситуація. Щодо батька, попри його авторитарний характер, через який не раз мала з ним конфлікти, саме він передусім спричинився до розвитку моєї особистості, творчого начала, мого намагання відстоювати себе в цьому складному світі. Вчитися жити в свободі, бути відповідальною і наполегливою. Все це осмислюється з часом...» [8].

Збереглися в родині й спогади її батька Василя Тарана «Як я пройшов війну» [9]. Саме цією сторінкою його життя поділилася з Музеєм пані Людмила. У липні 1941 р. 16-річного Василя разом з односельцями евакуювали в тил – на територію нинішньої Донецької області, де він працював у колгоспі одного із сіл Селидівського району. З наближенням фронту – евакуйований до Ворошиловградської (нині – Луганська) області, а восени 1941 р. до м. Казань (нині – Республіка Татарстан, РФ). Там упродовж трьох місяців Василь Таран перебував у лавах РСЧА. Звідти був демобілізований як такий, що не підлягає призову за віком, і направлений на роботу в колгосп на Луганщині. Улітку 1942 р. через наближення фронту знову почалась евакуація, але поблизу с. Волошино Ростовської області (нині – РФ) разом із іншими працівниками та військовими юнак потрапив у оточення. Йому пощастило вирватися з кільця. Подолавши близько 1 тис. кілометрів, у вересні 1942 р. добрався до рідного с. Гребінки (нині – смт Гребінки), що на Київщині, де проживали тоді батьки.

Перебуваючи на окупованій території, працював у майстерні. Усіляко уникав облав, які проводили нацисти з метою вивезення молоді на примусові роботи до Німеччини. І все-таки під час однієї з них у вересні 1943 р. Василя Тарана схопили. Спочатку він опинився на пересильному пункті в м. Біла Церква Київської області. У споминах – писав: «...під суворим конвоєм нас переправили до військових казарм у Білій Церкві. Там перебував близько місяця, працювали здебільшого на земляних роботах. Годували раз на день баландою, яку пускали у металеву бочку просто по дерев'яному жолобу із дірки у стіні. Добре, якщо у когось була коробка або чашка. Коли не мав ніякого посуду, ловив баланду в пригорщі або в шапку. Після такого сніданку брали лопати і кирки й рушали на роботу. Невідомо, для чого будували вузькоколіяку до Сквири. Людей назганяли сюди тисячі з багатьох прилеглих районів...» [9].

Відтак Василя разом з іншими остарбайтерами та військовополоненими переганяли до смт Верхнячка (нині – Черкаська область): «...Із військовополоненими нас було десь тисяч п'ять. З кінця колони не видно було початку її. Ніяких харчів по дорозі нам не давали. Тільки й того, коли рухалися через села, то люди кидали в колону хто що мав. В одному селі хтось із селян кинув хлібину, і вона потрапила мені під ноги. Я мерщій упав і схопив її обома руками, але там уже було багато рук, і в мене залишилося тільки те, що встиг затиснути у жмені...» [9]. Після довгих пересилок по різних таборах окупованої Польщі й Німеччини в листопаді 1943 р. 18-річний юнак опинився в німецькому м. Кассель, де працював

чорноробом на вагоноремонтному заводі. Про умови життя й праці він детально розповідає в уже згаданих спогадах: «...Годували нас тричі на день однією і тією самою “стравою” – суп із брукви та двісті грамів хліба із суржику. Ми хронічно були голодними, і це змушувало нас красти усе, що можна було вкрасти хоч на якусь поживу, часто ризикуючи при цьому життям. Мені й нині страшно, коли пригадаю: якось я обрізав натуральну шкіру на трьох кріслах у поштовому вагоні, а потім віддав її полоненому чехові. Він натомість віддав мені буханку хліба з тмином – наче досі пам’ятаю його смак. А якби мене піймали тоді у тих вагонах – була б петля...» [9].

У квітні 1945 р. разом з іншими робітниками був звільнений американськими військами і направлений на територію, підконтрольну радянським військам, – у м. Гальберштадт (Німеччина). Працював на відбудові коксохімічного заводу ім. Орджонікідзе в м. Дніпродзержинськ (від 2016 р. – м. Кам’янське) на Дніпропетровщині. Додому йому вдалося повернутись у 1949 р. Працював у ремонтних майстернях цукрового заводу, а після закінчення в 1955 р. педагогічного інституту в м. Горлівка (нині – Донецька область) став учителем англійської мови й трудового навчання Гребінківської середньої школи, де на той час викладала і його майбутня дружина. Разом із нею народили й виростили двох дітей – Людмилу та Володимира. Людмила стала поетесою, прозаїкинею; Володимир – художником [10]. Це від батька діти успадкували талант до малювання та любов до книжки. «...батько любив малювати і навіть збирався вступати в художній інститут у Києві, але хвороба матері, яка була на його утриманні, змусила змінити плани й урізати мрію. Батько потроху малював удома: олівцеві академічні постановки, портрет матері та автопортрет, копії полотен олією... А ще батько дуже любив читати. Передплачував чимало преси... Особливо вдячна йому за те, що завжди в день учительської зарплати приносив додому кілька книжечок для нас із братом. Ніколи не забуду того хвилюючого моменту, коли він виймав зі свого старенького портфеля щось новеньке... А ще батько сам пробував писати» [8].

Мама лишилася в пам’яті Людмили Таран жінкою, яка ніколи не сердилася всерйоз. Не вміла. Не могла. Ніколи не сварилася. Якщо й дорікала – якось вимушено. «...Її несподіване гірке зізнання одного разу заскочило мене, – розповідала далі Людмила. – “І що я бачила в своєму житті?” Це сказала моя мама, яка виросла із двома сестрами без батька (пропав безвісти у війну). Моя мама, яка змалку бачила тільки вічну колгоспно-сільську круговерть нескінченної важкої роботи матері своєї Василяни. І тоді я закарбувала собі: я маю побачити світ. Маю будувати своє життя так, щоб не шкодувати...» [8].

Ми детально зупинилися лише на кількох родинних оповідях. А серед надісланих на проєкт у 2021 р. – історія та матеріали родини Онуферків, учасників українського визвольного руху; спогади про повоєнне примусове переселення родини Шамів – Хутких; дитячі спомини про початок війни Євгенії Демченко; роздуми Надії Квадріціус про долю своїх прабабусь – сестер Куліш та ін. [11–14].

Невеликі епізоди з історії сімей, збережені родинні реліквії вкотре допомагають зрозуміти, що в кожного були своя війна і своя пам'ять про неї. Різні за тематикою і хронологією пам'яттєві наративи дають змогу зберегти й показати повну історію життя українців упродовж ХХ ст. та проаналізувати рефлексії нащадків.

Джерела та література:

1. Лист Н.С. Кушнір, доньки С.М. Гузя, до співробітників Національного музею історії України у Другій світовій війні. 2021 р. // Фонди Національного музею історії України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс (далі – НМІУДСВ). – КН-279153. – Д-72266.
2. Генеральний каталог. – С.М. Гузь // Фонди НМІУДСВ.
3. Лист податковий № 3984/175 про обкладання єдиним сільськогосподарським податком С.М. Гузя. 24.08.1923 р. // Фонди НМІУДСВ. – НД-32018.
4. Золотий Хрест Заслуг із короною А.А. Пшепюрського. [1915–1916] // Фонди НМІУДСВ. – КН-280517. – НН-14850.
5. Спогади «Родовід родини Пшепюрських» Л.Є. Пшепюрської. 2021 р. // Фонди НМІУДСВ. – НД-32361.
6. Генеральний каталог. – А.А. Пшепюрський // Фонди НМІУДСВ.
7. Спогади Л.Б. Гарькавої про батька Б.С. Дегтярьова. 2014 р. // Фонди НМІУДСВ. – НД-32366.
8. Спогади «Учитель і вічний учень» Л.В. Таран про історію роду Таранів. 2021 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-280758.
9. Спогади «Як я пройшов війну» В.І. Тарана. 2000 р. // Фонди НМІУДСВ. – НД-32377.
10. Генеральний каталог. – В.І. Таран // Фонди НМІУДСВ.
11. Генеральний каталог. – З.В. Онуферко // Фонди НМІУДСВ.
12. Генеральний каталог. – К.З. Хуткий // Фонди НМІУДСВ.
13. Спогади «Те, що пам'ятається...» Є.П. Демченко. 2006 р. // Фонди НМІУДСВ. – НД-32340.
14. Генеральний каталог. – О.О. Куліш // Фонди НМІУДСВ.

© **Наталья ГАМАРНИК**

**НАУЧНО-ГУМАНИТАРНЫЙ МУЗЕЙНЫЙ ПРОЕКТ
«СЕМЕЙНАЯ ПАМЯТЬ О ВОЙНЕ».
ИТОГИ 2021 г.**

Подведены итоги гуманитарного проекта «Семейная память о войне» за 2021 г. в Национальном музее истории Украины во Второй мировой войне. Проанализированы материалы семей, которые пережили нацистскую оккупацию, члены которых были участниками немецко-советской войны, принимали участие в украинском освободительном движении. Реликвии и воспоминания, которые пополнили фондovou коллекцию Музея и стали источником для дальнейшего исследования истории войн.

Ключевые слова: немецко-советская война, Национальный музей истории Украины во Второй мировой войне, музейный проект, семейная память, воспоминания, остарбайтер, УГКЦ, УСС.

© *Nataliia HAMARNYK*

**SCIENTIFIC-HUMANITARIAN MUSEUM PROJECT
“FAMILY MEMORIES ABOUT THE WAR”.
RESULTS OF 2021**

The author summarized the results of the humanitarian project “Family Memories about the War” of 2021 in the National Museum of the History of Ukraine in the Second World War. The author analyzes the artifacts of families who survived during the Nazi occupation, relics of the German-Soviet War participants; materials of the Ukrainian liberation movement participants. The materials and memories became a part of the Museum funds and became a base for further research of the wars’ history.

Keywords: *German-Soviet War, National Museum of the History of Ukraine in the Second World War, a project of the Museum, family memories, memories, Ostarbeiter, Ukrainian Greek Catholic Church, The Legion of Ukrainian Sich Riflemen.*